

ژورنال علمی باستان‌شناسی ایران

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
P. ISSN: 2345-5725 & E. ISSN: 2345-5500
Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>
Vol. 13, No. 38, Autumn 2023

Physical-Cultural Typology of Sanandaj Houses in the First Pahlavi Period (Case Study: Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri Houses)

Mona Mohammadmoradi¹, Mehrdad Usefzamani²,
Manouchehr Foroutan³

<https://dx.doi.org/10.22084/NB.2023.26123.2471>

Received: 2022/04/14; Accepted: 2022/10/18

Type of Article: **Research**

Pp: 349-376

Abstract

The typology can also include micro issues on a small scale of architecture to metropolitan issues. According to the changes that have taken place in the last century, historical houses are severely subject to destruction, while they constitute the major part of the fabric of the historical cities of Iran. Investigations show that so far not many studies have been done on these houses, thinking about them due to matching the needs of Iranian people and the construction environment can be beneficial in reaching a suitable housing model. The current research is a qualitative approach and in terms of theoretical purpose. The research strategy has a historical method and the research method is descriptive-analytical in terms of the type of results. The main issue of this article is how the culture of the people of the region affects the formation of the types of houses in Sanandaj during the first Pahlavi period. Therefore, with a cultural-physiological look at the houses of Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri, the most obvious characteristic affecting the formation of their species was extracted. The purpose of this research is to study and understand the relationship between the architecture of houses in Sanandaj and the culture of the Kurdistan region, to know the architectural types of Sanandaj houses in the first Pahlavi period from the cultural point of view of the Kurdistan region, and to analyze the characteristics of the existing types of houses in Sanandaj based on the reading (study and analysis) of the buildings. The results of this research show that the percentage of open and closed spaces in the historical houses of Sanandaj indicate the formation of the body of the houses, and also factors such as maintaining privacy, culture and customs are among the main indicators. And the culture of Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri houses, which shows the preservation of social-physical identity and local culture in Sanandaj city.

Keywords: Typology, Physical-Cultural, Historical Houses, Sanandaj.

1. PhD Student in Architecture, Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamadan, Iran

2. Assistant Professor of Architecture, Faculty of Art and Architecture, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran (Corresponding Author)

Email: m.usefzamani@uok.ac.ir

3. Assistant Professor of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamadan, Iran

Citations: Mohamad Moradi, M.; Usef-Zamani, M. & Foroutan, M., (2023). "Physical-Cultural Typology of Sanandaj Houses in the First Pahlavi Period (Case Study: Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri Houses)". *Pazhohesh-ha-ye Bastan Shenasi Iran*, 13(38): 349-376. DOI: 10.22084/nb.2023.26123.2471

Homepage of this Article: https://nbsh.basu.ac.ir/article_5070.html?lang=en

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
Archaeological Researches of Iran
Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

© Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the *Creative Commons*.

Introduction

Today, the use of housing quantitatively, has the highest percentage of urban buildings, including traditional-historical contexts, and in terms of quality, the type and manner of housing architecture design, the lifestyle and quality of life of different social strata, a fundamental impact and Has a determinant. In the meantime, Sanandaj is considered as one of the historical cities of Iran that a number of valuable architectural houses have remained in its traditional context, so the purpose of this study is to study the pattern of these buildings to improve this valuable texture and its salvation is against the emergence of unconventional buildings.

The city of Sanandaj is considered as one of the historical cities of Iran, where a number of architecturally valuable houses have remained in its traditional context. Therefore, the purpose of this study is to investigate the typology of these buildings in order to improve the valuable texture and save it from the emergence of unconventional buildings.

Meanwhile, the main task of typology is to categorize and classify samples based on common criteria. This common criterion can sometimes include the function of the architectural space and sometimes the shape characteristics. Although the mere presence of commonalities in phenomena and especially in architectural designs does not indicate that they follow a certain pattern, but classifying samples based on types can also help to identify patterns (Mirsjadi and Farkish, 2015: 73).

Research Questions: The present study seeks to answer these two questions; 1- What was the effect of the culture of Kurdistan region on the houses of Sanandaj city (Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri's houses) in the first Pahlavi period? 2- What are the main and basic characteristics of the known types of houses in Sanandaj (Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri's houses)?

Research method: The present article is a qualitative approach, in terms of the paradigm of epistemology, it is placed in the group of interpretive paradigm. The type of reasoning is inductive and theoretical in terms of purpose. The research strategy has a historical method and the work method is descriptive-analytical in terms of the type of results. Field and library methods were used in collecting information and tools such as mapping, photography and mapping were used. The descriptive-analytical method helps to provide a correct interpretation for each problem related to the known work and to deduce the facts related to life from them; Therefore, the search for the cultural-physical phenomenon of the house in its complex temporal and spatial context is accompanied by a narrative and

holistic explanatory orientation and has been done in three stages; First, collecting the sources, then searching and organizing the data, and in the last stage, evaluating, describing and analyzing the data, which was done qualitatively.

In Kurdistan province, 129 valuable houses from different periods have been left, of which 89 houses have been registered in Sanandaj by the Cultural Heritage Department of Kurdistan province. More than 20 houses belong to the Pahlavi period, 10 of which were built in the first Pahlavi period. Out of these, three houses of Ahmadzadeh, Amir Asefi and Mesri have been analyzed due to their special architectural features, availability of selection documents. In the table, the samples of selected houses in the city of Sanandaj are defined. In these definitions, the type of placement of the spaces around the courtyard and the number of courtyards, as well as physical characteristics such as the number of floors, height, area, and material of the facade and structure, have been examined and categorized. According to the investigations, Ahmadzadeh's house has 4 floors, Amir Asefi's house and Mesri's house have 2 floors. And the basement can be seen in all samples. It should also be noted that the entry in this course is designed directly. The orientation of the houses is east-west, which has enough light throughout the day, and due to the cold and mountainous climate of the region, the heat of bright light is fully and optimally used.

Research Findings

In general, all three groups of open, covered and closed spaces can be observed in the design of the researched houses. Open space, closed space and covered space are respectively from the largest to the smallest.

Conclusion

The existence of valuable examples of the architectural works of the houses of different historical periods in Sanandaj and their exposure to destruction due to cultural and social changes and in general the loss of attractiveness for today's life makes it necessary to study and research about the houses of Sanandaj. Investigations show that despite the role, diversity and special features of the cold and mountainous architecture of this region, no systematic and coherent studies have been done about them, especially the typology and the impact of the culture of the region on the formation of these houses. In the studied examples, the basement is seen in all of them. Entry in this course is designed directly. The orientation of the houses is east-west, which has enough light all day long, and due to the cold and mountainous climate,

the heat of the bright light is fully and optimally used. The architecture of the researched houses in Sanandaj, in terms of the location of each space, is in three general parts, under the title of open space, covered space and closed space. In the study of the full and empty space of the studied houses, Amir Asefi's house had the largest closed space with 65 percent compared to Mesri and Ahmadzadeh houses, followed by Amir Asefi house with 60 percent and Ahmadzadeh house with 55 percent. They had the highest percentage of closed space in their design type in the first Pahlavi period. Also, in terms of open space, Ahmedzadeh house with 42%, Mesri house with 38% and Amir Asefi house with 33% have the largest and smallest size of open space, respectively. Also, Ahmadzadeh house with 3 percent and Amir Asefi and Mesri houses with the same amount of 2 percent, in terms of covered space, have the highest and lowest amount, respectively, and these are an indication of the type of design and arrangement of physical space in There have been houses. Therefore, the percentage of open and closed space in the historical houses of Sanandaj city shows the formation of the body of the houses, as well as factors such as maintaining privacy, culture and customs, among the main and cultural indicators of the houses of Ahmadzadeh, Amir Asefi and Egyptian, which shows the preservation of socio-physical identity and native culture in the city of Sanandaj.

Acknowledgment

From Mr. Dr. Mohammad Ebrahim Zarei, whose name is mentioned in this article as He was the third Author, but the publication of the article was accelerated due to conflicts with others His accepted articles in this publication, generously at their own request The article has been removed, we appreciate it.

Observation Contribution

This article is taken from the doctoral thesis of the first Author and the second Author is a professor The first guide and Dr. Mohammad Ebrahim Zarei as the second guide and the third Author as a consultant have actively participated in writing this research.

Conflict of Interest

The Authors, while declaring compliance with the ethical principles of publication, undertake that this article has been carried out in full compliance with the principles of research and citing the source, and there is no conflict of interest in it.

گونه‌شناسی کالبدی-فرهنگی خانه‌های سنندج در دوره پهلوی اول (نمونه موردی: خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری)

مونا محمدمرادی^I، مهرداد یوسف‌زمانی^{II}، منوچهر فروتن^{III}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/NB.2023.26123.2471>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۳۴۹-۳۷۶

چکیده

گونه‌شناسی از موضوع‌های خُرد در مقیاس کوچک معماری تا مباحث کلان شهری را نیز می‌تواند دربرگیرد. با توجه به تحولات صورت‌گرفته در قرن اخیر، خانه‌های تاریخی به شدت در معرض تخریب قرار دارند، این درحالی است که بخش عمده بافت‌های شهرهای تاریخی ایران را تشکیل می‌دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون مطالعات چندانی درمورد این خانه‌ها صورت نگرفته است. تدبیر در آن‌ها به دلیل تطابق نیازهای انسان ایرانی و محیط ساخت، می‌تواند در رسیدن به الگوی مسکن مناسب سودمند باشد. ازسویی دیگر، با تغییر شکل شهرها و شیوه‌های معماری، به‌ویژه الگوی سکونت، آن‌چه موجب بازشناسی هویت تاریخی فرهنگی شهرها، هم‌چون تناسب و رابطه ابعاد فضاها، رنگ‌ها، فرم‌های خارجی، نسبت‌ها و فرم داخلی کالبدهای معماری خانه‌های تاریخی به‌عنوان عناصر و اجزای سازمان‌دهنده بافت بوده، کم‌فروغ شد. پژوهش حاضر رویکردی کیفی و به‌لحاظ هدف نظری است. راهبرد پژوهش، روش تاریخی دارد و روش تحقیق به‌لحاظ نوع نتایج توصیفی-تحلیلی می‌باشد. مسأله اصلی این نوشتار چگونگی تأثیر فرهنگ مردم منطقه بر شکل‌گیری گونه‌های شهر سنندج در دوره پهلوی اول است؛ از این‌رو، با نگاهی فرهنگی-کالبدی به خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری، بارزترین ویژگی مؤثر بر شکل‌گیری گونه‌های آن‌ها استخراج گردید. هدف این پژوهش مطالعه و شناخت رابطه کالبد معماری خانه‌های شهرسنندج با فرهنگ منطقه کردستان، شناخت گونه‌های معماری خانه‌های سنندج در دوره پهلوی اول از دیدگاه فرهنگی منطقه کردستان و واکاوی ویژگی گونه‌های موجود خانه‌های شهر سنندج بر مبنای خوانش (مطالعه و تجزیه و تحلیل) کالبد بناها است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد، درصد فضای باز و بسته خانه‌های تاریخی شهر سنندج بیانگر شکل‌گیری کالبد خانه‌ها می‌باشند و هم‌چنین عواملی چون: حفظ محریمیت، فرهنگ و آداب و رسوم، از شاخص‌های اصلی و فرهنگی خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری، است که خود نشان‌دهنده حفظ هویت اجتماعی-کالبدی و فرهنگ بومی در شهر سنندج می‌باشد.

کلیدواژگان: گونه‌شناسی، کالبدی-فرهنگی، خانه‌های تاریخی، سنندج.

I. دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی همدان، ایران

II. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه کردستان، سنندج ایران (نویسنده مسئول).

Email: m.usefzamani@uok.ac.ir

III. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

ارجاع به مقاله: محمدمرادی، مونا؛ یوسف‌زمانی، مهرداد؛ فروتن، منوچهر. (۱۴۰۲). «گونه‌شناسی کالبدی-فرهنگی خانه‌های سنندج در دوره پهلوی اول (نمونه موردی: خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری)». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۳(۳۸): ۳۴۹-۳۷۶.

DOI: 10.22084/nb.2023.26123.2471

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه:

https://nbsh.basu.ac.ir/article_5070.htm-1?lang=fa

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این‌که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

پیدایش شهر به عنوان دومین انقلاب عظیم در فرهنگ انسانی، پدیده اجتماعی برجسته‌ای است که موجب دگرگونی در روابط متقابل انسان‌ها با یکدیگر شده است (شعبانی و رفیعیان، ۱۳۹۴: ۲۰). در طول ۵۰ سال گذشته، جمعیت شهری جهان حدود ۶۰٪ افزایش داشته است که این روند در دهه‌های آینده با شتاب بیشتری ادامه خواهد یافت (ابراهیم‌زاده و صیدی، ۱۳۹۱: ۲). با تحولات جمعیتی در سطح جهان، نیاز به مسکن در شهرها بیش از پیش احساس شده است (رضایی‌راد و رفیعیان، ۱۳۹۱: ۹۶). کاربری مسکونی اصلی‌ترین و بیشترین فضای شهر برای تأمین اساسی‌ترین نیاز مردم است (رحمانی و مهدوی، ۱۳۹۰: ۱۶۶). به‌گونه‌ای که در شهرهای کوچک بیش از ۶۰٪ و شهرهای بزرگ حدود ۴۰٪ از سطح شهر تحت پوشش کاربری مسکونی است (پورمحمدی و محمودزاده، ۱۳۹۳: ۵۹). مسکن کالایی است که از ابتدای خلقت، یکی از نیازهای ضروری انسان بوده است و جانشینی برای آن وجود ندارد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۲).

با اهمیتی که خانه در سکون یافتن، آسودن، رجوع به خود و رشد و حرکت آدمی دارد از یک سو، و آشفتگی و تغییرات گسترده و بی‌هویت فضاهاى امروزی زندگی از سوی دیگر، باید به تأمل و تعمقی در این باره پرداخته شود. امروزه کاربری مسکن به لحاظ کمی، بیشترین درصد بناهای شهری، از جمله بافت‌های تاریخی را به خود اختصاص داده است و از نظر کیفی نیز، نوع و چگونگی طراحی معماری مسکن، بر شیوه و کیفیت زندگی اقشار مختلف اجتماعی، تأثیری اساسی و تعیین‌کننده دارد. شهر سنندج به عنوان یکی از شهرهای تاریخی ایران که تعدادی از خانه‌های با ارزش معماری، در بافت سنتی آن باقی مانده است، مطرح می‌باشد؛ لذا هدف این مطالعه بررسی الگوشناسی این بناها جهت بهبود بافت ارزشمند و نجات آن در برابر پیدایش بناهای غیرمتعارف است.

در این بین وظیفه اصلی گونه‌شناسی، دسته‌بندی و طبقه‌بندی نمونه‌ها براساس معیارهای مشترک است. این معیار مشترک، گاه می‌تواند عملکرد فضای معماری و گاه ویژگی‌های شکلی را شامل شود؛ اگرچه صرف وجود اشتراکات در پدیده‌ها و به‌طور اخص در طرح‌های معماری دال بر تبعیت آن‌ها از الگویی مشخص نیست، اما طبقه‌بندی نمونه‌ها براساس گونه‌ها می‌تواند به شناسایی الگوها نیز کمک کند (میرسجادی و فرکیش، ۱۳۹۵: ۷۳).

پرسش‌های پژوهش: پژوهش حاضر در پی پاسخ به این دو پرسش است؛ ۱- تأثیر فرهنگ منطقه کردستان برگونه خانه‌های شهر سنندج (خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری) در دوره پهلوی اول به چه صورتی بوده است؟ ۲- اصلی‌ترین و اساسی‌ترین ویژگی‌های شناخته شده خانه‌های شهر سنندج (خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری) کدامند؟

روش پژوهش: نوشتار حاضر رویکردی کیفی، به لحاظ الگوواره معرفت‌شناسی درگروه الگوواره تفسیرگرا قرار می‌گیرد. نوع استدلال آن استقرایی و به لحاظ هدف نظری است. راهبرد تحقیق روش تاریخی دارد و روش کار به لحاظ نوع نتایج

توصیفی-تحلیلی می‌باشد. از روش میدانی و کتابخانه‌ایی در گردآوری اطلاعات بهره گرفته شده و از ابزارهایی هم‌چون نقشه‌کشی، عکاسی و نقشه‌برداری استفاده شده است. روش توصیفی-تحلیلی کمک می‌کند تا بتوان تعبیر صحیحی برای هر مسأله در ارتباط با اثر شناخته شده ارائه داد و واقعیت‌های مربوط به زندگی را از آن‌ها استنتاج نمود؛ بنابراین جستجوی پدیده فرهنگی-کالبدی خانه در زمینه پیچیده زمانی و مکانی‌اش، با جهت‌گیری تبیینی روایتی و کل‌نگر همراه است و در سه مرحله صورت گرفته است؛ ابتدا گردآوری منابع، سپس جستجو و سازماندهی داده‌ها و در مرحله آخر، ارزیابی، توصیف و تحلیل داده‌ها که به صورت کیفی انجام شد.

پیشینه پژوهش

کتابی به نام الفبای کالبدی خانه‌های یزد توسط «سازمان برنامه و بودجه» (۱۳۶۹) به چاپ رسید که اکثر خانه‌های شهر یزد از دیدگاه توده، فضا و شکل قرارگیری مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. گونه‌شناسی خانه‌ها در ایران به طور تفصیلی توسط «معماریان» (۱۳۸۵) با چاپ دو کتاب، معماری گونه درون‌گرا و برون‌گرا مطرح گردید. «کیانی» (۱۳۸۶) در کتاب خود با عنوان معماری دوره پهلوی اول دوره بیست ساله تحولات معماری و شهرسازی ایران را در حدفاصل سال‌های (۱۳۲۰-۱۲۹۹) مورد بررسی قرار می‌دهد و به بررسی معماری ایران در دوره انتقال از قاجار به پهلوی و علل و چگونگی تغییرات این دوره می‌پردازد. «ملازاده» و «محمدی» (۱۳۸۶) در جلد هفتم از دایرةالمعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی به معرفی خانه‌های تاریخی ایران اختصاص دارد و هر بخش به بررسی خانه‌های تاریخی یکی از استان‌های ایران اختصاص دارد. در این کتاب به معرفی خانه‌های دوران صفویه، زندیه، قاجار و پهلوی اول پرداخته شده است. پژوهش دیگری هم در این زمینه در شهر اصفهان توسط «معماریان» و «قاسمی سیچانی» (۱۳۸۷) انجام شده که در آن الگوهای اقلیمی، شکلی، فرهنگی خانه‌های دوره قاجار در این شهر مورد بررسی قرار گرفته است؛ هم‌چنین دامنه وسیع مطالعاتی در خصوص خانه‌های قاجاری ایران انجام شد که شاید کامل‌ترین آن‌ها کتاب خانه-فرهنگ-طبیعت تألیف «محمد رضا حائری» (۱۳۸۸) باشد؛ در این کتاب، قسمتی از خانه‌های مورد بررسی مربوط به قبل از سال ۱۳۰۰ ه.ش. و دوره قاجار و نمونه‌هایی در شهرهای کاشان، کرمان، رشت، همدان و شیراز می‌باشد.

پژوهشی توسط «محمد ابراهیم زارعی» (۱۳۹۰) در خصوص عمارت خسروآباد سنندج انجام گردید که در این مقاله به روش توصیفی، تاریخی-تحلیلی، سابقه تاریخی، روند شکل‌گیری، تغییر در ساختار معماری، تزئینات وابسته به معماری و تأثیرگذاری بر سایر خانه‌های سنندج پرداخته شده است. «محمد ابراهیم زارعی» (۱۳۹۳) در کتاب خود با عنوان خانه‌های قدیمی سنندج، به معرفی شهر سنندج از منظر جغرافیایی، طبیعی، اقلیمی و تاریخی می‌پردازد و در بخشی از کتاب ساختار معماری خانه‌های شهر سنندج را مورد بررسی قرار می‌دهد. پژوهشی توسط «سید

امیر میرسجادی» و «هیرو فرکیش» (۱۳۹۴) به روش توصیفی-تحلیل درخصوص خانه‌های تاریخی نیشابور انجام گردیده است که خانه‌ها را در قالب سه الگوی ارتباط کالبدی فضاها، الگوی توزیع و چیدمان فضاها، الگوی ارتفاع و خط آسمان بررسی کرده‌اند. مطالعاتی درخصوص عوامل زمینه‌گرا هم در شهر سنندج به روش توصیفی، تاریخی-تحلیلی توسط «بهمنی» و همکاران (۱۳۹۵) انجام شده که هدف آن دستیابی به عوامل زمینه‌گرای معماری، از جمله: طبقات، پلان، جهت باد، جهت و فرم پلان، نورگیرها و غیره در کالبد عمارت وکیل‌الملک و عمارت حبیبی و عمارت آصف است. درخصوص گونه‌شناسی اقلیمی هم مطالعاتی درخصوص شهر شیراز به روش توصیفی-تحلیلی توسط «زارعی» و همکاران (۱۳۹۶) انجام شده است که مطالعات در قالب الگوی محوربندی و دسترسی به فضاها، فرم جهت‌گیری خانه و تالار، فضای سبز و ترکیب‌بندی فضاها می‌باشد.

در مقاله‌ای «آقالطیفی» و «کلیائی» (۱۳۹۷) با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به شاخصه‌های متمایز خانه‌های تاریخی شهر سنندج از دریچه فرهنگ زیست‌پرداخته و نتایج نشانگر آن است که اصلی‌ترین ویژگی‌های خانه‌های سنندج که آن‌ها را از دیگر خانه‌ها متمایز می‌کند، نحوه ارتباط با طبیعت، توجه به منظرگاه بیرونی و در عین حفظ محرمیت، وجود مرتبه‌بندی در کل و جزء فضاها و تأثیرپذیری از خانه‌های دیوانی موجود در شهر بوده است. گونه‌شناسی خانه‌های سنتی اراک توسط «حسینی» و همکاران (۱۳۹۷) به روش توصیفی-تاریخی و ترکیبی انجام شد که در نتیجه بررسی سه‌گونه متمایز کوهستانی، کویری و برون‌گرا شناسایی گردید؛ هم‌چنین «خاکپور» و همکاران الگوهای بومی و سنتی مسکونی شهر رشت را بررسی کردند که نتیجه این بررسی تبعیت این خانه‌ها از نیازهای اقلیمی و نوع فعالیت‌های انسان را مطرح می‌کند و از روش توصیفی و تجربی بهره برده‌اند.

سابقه تاریخی شهر سنندج

سنندج، مرکز استان کردستان با مساحت ۶/۳۶۸۸ هکتار در غرب ایران و در بخش جنوبی استان کردستان قرار دارد. مهم‌ترین یادگار بافت قدیم شهر بازار سرپوشیده سنتی آن است که در قلب شهر قرار گرفته است. مسجد دارالاحسان، خانه وکیل‌الملک، قلعه حکومتی، خانه غیائی، خانه آصف، خانه مشیر وزیر و موزه سنندج از دیگر آثار به یادگار مانده عهد قاجاریه در این محدوده هستند. این بخش از شهر دربرگیرنده بازار سنتی و خیابان‌های اصلی است و درواقع قلب تپنده و فعال و مرکز مبادلات و تحولات اقتصادی شهر و منطقه است. این محدوده را شش محله به نام‌های «سرتپوله»، «چهارباغ»، «میان‌قلعه»، «آغه‌زمان»، «قطارچیان» و «ژاندارمیری» تشکیل داده است. محله میان‌قلعه هسته اولیه شهر و نخستین محله سنندج است و در بدو شکل‌گیری قلعه خان در آبادی (سنه) کارگزاران و اعوان و انصار خان و وابستگان‌شان در اطراف قلعه خان اقامت گزیده و به مرور زمان توسعه پیدا کرده است. محله آقازمان تنها محله اقلیت‌نشین کلیمی شهر است و بیشتر بازرگانان نیز در این محله اقامت داشته‌اند.

راسته بازار محله سرتپوله مهم‌ترین شاخصه آن است که نقش فرامحله‌ای دارد. این محله به دلیل عدم برنامه‌ریزی صحیح به بافتی رو به زوال تبدیل شده است؛ به طوری که بیشترین زمین‌های متروکه و مخروبه بافت در این محله قرار دارد. بافت قدیم سنندج منطبق بر هسته‌های تاریخی و مرکزی شهر است. وجود عناصر شهری بازار سنتی، مسجد جامع، قلعه تاریخی، خانه آصف، مشیردیوان و عمارت وکیل، از مهم‌ترین عوامل هویت بخش تاریخی و فرهنگی منطقه هستند. امروزه این بافت تاریخی با مشکلات کلانی چون کمبود در برخی سرانه‌های خدماتی مانند پارکینگ و فضای باز شهری، عدم امکان نفوذپذیری به داخل بافت طبیعی، وجود کاربری‌های ناسازگار، فقدان فضای سبز کافی، بدنه‌های فرسوده و کیفیت ضعیف ابنیه، ریزدانگی، عدم قرارگیری بسیاری از بناها در حریم آثار تاریخی مواجه است؛ با این وجود، هنوز جزء پرتراکمترین نقاط شهری سنندج در روز و کم تراکمترین مناطق در شب محسوب می‌شود (www.ostan-kd.ir).

گونه‌شناسی (گونه و دیدگاه نظریه پردازان)

واژه «تیپولوژی»^۱ یا «گونه‌شناسی» در فرهنگ غربی از ریشه کلمه «تایپ» گرفته شده است. واژه «تایپ»^۲ نیز خود برگرفته از ریشه یونانی «تپس»^۳ و «تپیس»^۴ در زبان لاتین است. در زبان انگلیسی معادل واژه‌های «مدل»^۵، «نمونه»^۶، «فرم»^۷، «دسته»^۸، «نماد»^۹ و «ویژگی»^{۱۰} قرار دارد. این واژه با دیگر واژه‌ها ترکیب شده و واژه‌های ترکیبی نو را به وجود آورده است. هرکدام از این واژه‌ها بار معنایی خاص خود را دارند (مشهدی و امین پور، ۱۳۹۵: ۱۷۴). در زبان فارسی واژه گونه یا تیپ را می‌توان به گروه خاصی با یک ویژگی یا علامت مشخص نسبت داد. درحقیقت ترجمان واژه‌های انگلیسی فوق‌الذکر به فارسی به لیل نوع خاص برداشتی که از این واژه‌ها وجود دارد؛ مانند الگو یا مدل، حکم طرحی است که از آن تبعیت می‌شود و قابل تکرار است، کارایی چندانی در ارائه یک تعریف دقیق به ما نخواهد داشت.

شناخت و کاربرد فراوان گونه‌شناسی در شاخه‌های مختلف علوم از دیرباز تاکنون، بیانگر اهمیت به‌سزای آن است. از اواسط قرن هجدهم میلادی در معماری و باستان‌شناسی از گونه‌شناسی به‌عنوان ابزاری برای شناخت و دسته‌بندی بهره گرفته شد. حدود ۲۵۰ سال است که گونه‌شناسی در حوزه علوم مطرح شده است. دسته‌بندی علمی «لینه» سوئدی در علم «گیاه‌شناسی» باعث شد که دیگر دانشمندان نیز به این اقدام دست بزنند و از اواخر قرن هجدهم میلادی به معماری نیز سرایت نماید. در علوم دیگر مانند: زیست‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد، ریاضیات و علوم دیگر گونه‌شناسی جایگاهی خاص دارد (کریمی‌ان و احمدی، ۱۳۹۴: ۱۰۸).

معرفی نمونه‌های مورد پژوهش

با توجه به اقلیم سرد و کوهستانی و هم‌چنین برخی از عوامل، از قبیل جنگ تحمیلی و تحولات شهری در سال‌های گذشته، متأسفانه تخریب و افزودن

جدول ۱: نظریات متفاوت در تعریف گونه و گونه‌شناسی و ماهیت آن (معماریان و دهقانی تفتی، ۱۳۹۷: ۲۹).

Tab. 1: Different ideas in the definition of type and typology and its nature (Memarian and Dehghani Tafti, 2018: 29).

نظریه پرداز	نظریه در گونه و گونه‌شناسی	محوریت تمرکز در تعریف و ماهیت گونه
دوران (۱۸۳۰)	طبقه‌بندی اشکال پایه، ترکیب‌بندی شکلی، تعریف کمی و مکانیکی	جنبه‌های شکلی و ترکیب آن
واترگروپیوس (۱۹۲۰)	استفاده از مفهوم پروتوتایپ در بازتولید مکانیکی تولیدات صنعتی و معماری	جنبه شکلی و تکثیر فراوان آن
موراتوری (۱۹۴۸)	مجموعه‌ای از اجزای کالبدی معرف یک گروه از اشیاء، دیدگاه تاریخی-تکاملی	ماهیت و جبر مادی و جسمی، توجه به سیر زمانی
آرگان (۱۹۶۰)	تحلیل و ساده‌سازی پیکره‌بندی و عملکردهای فیزیکی ساختمان	جنبه‌های شکلی و عملکردی
کانیجیا (۱۹۶۳)	تصویر ساده و کلی در ذهن معماران گذشته به‌عنوان نماینده گروهی از ساختمان‌ها، دیدگاه تاریخی-تکاملی	ماهیت و جبر مادی و جسمی، توجه به سیر زمانی
روسی (۱۹۶۶)	ابزاری واسطه‌ای برای تحلیل‌های فرمی و شکلی	جنبه‌های ریخت‌شناسانه و شکلی ساختمان و موضع ضد تاریخی
کرایر (۱۹۷۵)	توضیح تداوم شکلی و ساختاری، ترکیب شکلی و همچنین سبک‌ها، فرم‌ها و گونه‌های معماری کلاسیک فارغ از مفهوم توسعه و سیر تکاملی	جنبه‌های شکلی، موضع تاریخی
دی کانس (۱۸۴۴)	شما یا یک طبقه‌بندی زیبایی‌شناسانه، متافیزیکی و شناخت‌شناسانه	جنبه‌های غیرمادی و غیرکالبدی و ذهنی
آیمونیو (۱۹۶۵)	فهم میزان پایداری یک گونه خاص در سیر تحول شهر	جنبه‌های عملکردی و ضدیت با جنبه شکلی گونه
اردلان و بختیار (۱۹۷۳)	آرکی‌تایپ یا کهن الگو به‌عنوان یک واقعیت موجود در عالم ملکوت و عرضه در قالب صورت‌های گوناگون	اصالت با جنبه‌های معنایی و متافیزیکی
مونثو (۱۹۷۸)	پایه‌ای براساس شباهت‌های ذاتی و ساختاری گروهی از اشیاء مشخص، وسیله‌ای برای ارتباط گذشته با آینده با احاطه بر زمینه و فرهنگ	جنبه‌های شکلی و کالبدی و محتوایی و غیرمادی
کولکوهن (۱۹۸۱)	دانشی از راه‌حل‌های گذشته که با زیبایی‌شناسی، نیازها و تجربیات نیز همراه است	جنبه‌های شهودی، متافیزیکی و تجربیات گذشته
استدمن (۱۹۸۳)	ارائه دو گونه ژنی و کالبدی، گونه ژنی در قالب گراف‌های توجیهی در جهت درک موضوعات فرهنگی و اجتماعی	جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی و محور نمود شکلی

جنبه مادی، فیزیکی و ریخت‌شناسانه

جنبه غیرمادی، متافیزیکی و محتوایی

الحاقات در بسیاری از خانه‌ها در عمل، دستیابی به ساختار فضایی خانه‌ها را در زمان سلامت، تقریباً غیرممکن ساخته است. عامل دیگری که باعث شده ساختار تعدادی از خانه‌ها دچار مشکل شود، تملک این خانه‌ها در سال‌های گذشته توسط میراث‌فرهنگی و تبدیل آن‌ها به فضایی متروکه و بدون اقدام‌های محافظتی بوده است. در استان کردستان ۱۲۹ خانه با ارزش از دوره‌های مختلف به جا مانده است که ۸۹ خانه در شهر سنندج توسط اداره میراث‌فرهنگی استان کردستان ثبت شده است. بالغ بر ۲۰ خانه متعلق به دوره پهلوی می‌باشد، که ۱۰ مورد از آن‌ها در دوره پهلوی اول بنا شده‌اند. از این تعداد سه خانه احمدزاده، امیرآصفی و مصری به دلایل ویژگی‌های خاص معماری، در دسترس بودن، موجود بودن اسناد انتخاب مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. در جدول نمونه‌های مورد پژوهش خانه‌های منتخب در شهر سنندج، تعریف شده است. در این تعاریف، نوع قرارگیری فضاها اطراف حیاط و تعداد حیاط‌ها و همچنین خصوصیات کالبدی از قبیل: تعداد طبقات، ارتفاع، مساحت و مواد نما و سازه بررسی و دسته‌بندی شده است. در بررسی‌های به عمل آمده، خانه احمدزاده دارای ۴ طبقه، خانه امیرآصفی و خانه مصری دارای ۲ طبقه می‌باشد؛ و زیرزمین در تمام نمونه‌ها دیده می‌شود. هم‌چنین لازم به ذکر است که ورودی در این دوره به صورت مستقیم طراحی شده است. جهت‌گیری خانه‌ها به صورت شرقی-غربی است که در تمام طول روز دارای نور کافی بوده و با توجه به اقلیم سرد و کوهستانی منطقه، از گرمای نور خوشید استفاده کامل و بهینه می‌شود.

شیوه‌های تعریف فضا (فضای بسته، باز و پوشیده)

در تعریف هر یک از این سه گونه فضا (باز، بسته و پوشیده) هر سه عنصر سقف، دیوار و کف نقشی فعال و مؤثر ایفا می‌کنند. عناصر معمارانه، تعریف‌کننده گروه فضاهای باز، عبارتند از: کف و دیوارها، گروه‌های فضاهای بسته را سقف، کف و دیوارها معنا می‌بخشند (حائری، ۱۳۸۸: ۸۶). در خانه‌های ایرانی از نقطه نظر چگونگی استقرار فضاهای باز، بسته و پوشیده، درون سازمان فضایی، بین حیاط به عنوان فضای باز و بنا به عنوان فضای بسته و پوشیده، دو گونه همجواری وجود دارد. در یک گونه، حیاط، پیرامون بنا را دربر می‌گیرد. در این صورت دیواره‌های پیرامون حیاط نقش مهمی در تعریف فضای باز بر عهده دارند. در شیوه دیگر، بنا پیرامون حیاط را در دو، سه یا چهار جبهه دربر می‌گیرد؛ در این حالت بنا در دیوارها در جبهه‌هایی که وجود ندارد، قرار می‌گیرد (طاهری سرمد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۹).

به‌طورکلی در طراحی خانه‌های مورد پژوهش می‌توان هر سه گروه فضایی باز، پوشیده و بسته را مشاهده کرد. به ترتیب فضای باز، فضای بسته و فضای پوشیده از بیشترین به کمترین مترایز می‌باشند. با توجه به اطلاعات جداول ۲، ۳ و ۴ و فضاهای پر و خالی در خانه‌های امیرآصفی، مصری و احمدزاده می‌توان نمودارهای ۱ تا ۳ را ترسیم نمود.

جدول ۲: معرفی خانه احمدزاده (اقتباس از: زارعی، ۱۳۹۳؛ نگارندگان، ۱۴۰۰).
Tab. 2: Introduction of Ahmadzadeh house (adapted from: Zarei, 2014; Authors, 2021).

۱- خانه احمدزاده		پژوهش اول
<p>موقعیت جغرافیایی: شهرستان سنج، ضلع شمالی بلوار نمکی</p> <p>توضیحات: خانه احمدزاده مربوط به دوره پهلوی است و در سنج، خیابان نمکی، محله آغازمان واقع شده و این اثر در تاریخ ۱۶ آبان ۱۳۷۹ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. بنا داری یک حیاط چهارگوش کوچک است و ساختمان آن در چهار طبقه با نمای جنوبی و تزئینات آجر تراش بسیار زیبا و پرکار در قسمت نمای اصلی ساخته شده و از این نظر در میان سایر ابنیه مسکونی استان، شیوه اجرایی و تزئینات معماری منحصر به فردی در آن کار شده که به عبارتی با شیوه معماری کردستان^{۱۱} (منطقه شمال غرب) کشور ایران هم‌خوانی بیشتری دارد و نوع معماری آن برون‌گرا است. با این‌که یک حیاط در ضلع جنوبی دارد، ولی نوع معماری آن بیشتر تحت‌تأثیر منطقه غرب است. تزئینات خاص این بنا در آجر تراشی و نماسازی و گره‌چینی برجسته و برهشته مشهود است. اکنون این ساختمان یکی از بناهای مرتفع قدیمی مورد توجه است که اصول استاتیکی و ایستایی با مصالح بنایی و سستی به زیبایی در شیوه اجرایی آن رعایت شده است.</p>		<p>نام مالک: احمدزاده</p> <p>تعداد طبقات: ۴</p> <p>ارتفاع (متر): ۱۰ تا ۱۲ متر</p> <p>مساحت کل (مترمربع): ۲۰۰۰</p>
 <p>سه‌بعدی خانه احمدزاده</p>	 <p>مقطع خانه احمدزاده</p> <p>مقطع خانه احمدزاده</p> <p>نمای خانه احمدزاده</p> <p>نمای خانه احمدزاده</p>	 <p>پلان هم‌کف خانه احمدزاده</p> <p>پلان طبقه اول و دوم خانه احمدزاده</p> <p>پلان طبقه سوم خانه احمدزاده</p> <p>نمای جبهه‌های جنوب و شرق خانه احمدزاده</p>
 <p>نمای اصلی خانه احمدزاده</p> <p>نمای اصلی خانه احمدزاده</p>		

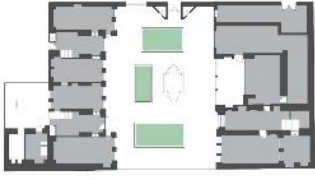
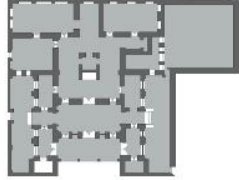
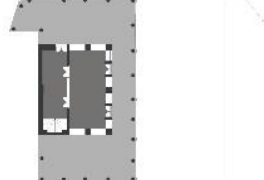
جدول ۳: معرفی خانه امیرآصفی (اقتباس از: زارعی، ۱۳۹۳؛ نگارندگان، ۱۴۰۰).
 Tab. 3: Introduction of Amir Asefi's house (adapted from: Zarei, 2014; Authors, 2021).

۲- خانه امیر آصفی		پژوهش دوم
<p>موقعیت جغرافیایی: شهرستان سنندج، خیابان امام خمینی، سه‌راه حبیبی، جنب عمارت آصف.</p> <p>توضیحات: این بنا با عناصر معماری دوره پهلوی اول شامل: ایوان، تالار، اتاق‌ها، زیرزمین توسط استادکاران از حیث سازه با مصالح بوم‌آورد و رون غربی-جنوبی ساخته شده است. تزئینات آن مانند سقف کاذب و قاب‌بندی چوبی توسط استادکاران و نجاری همدانی اجرا گردیده است. بنا دارای عناصر تزئینی وابسته به معماری، شامل: گچ‌بری از نوع گل و بوته، قاب‌بندی و نمای آجری شامل گره‌چینی و بدون ملات، کار استادکاران سنندجی و سقف چوبی کار استادکاران همدانی و درب و پنجره ارسی، کار هنرمندان سنندجی می‌باشد.</p>		<p>نام مالک: امیر آصفی</p> <p>تعداد طبقات: ۲</p> <p>ارتفاع (متر): ۶ متر</p> <p>مساحت کل (مترمربع): ۴۰۰۰</p>
 <p>نمای شرقی خانه امیرآصفی</p>	 <p>نماها و برش خانه امیرآصفی</p>	 <p>پلان هم‌کف خانه امیرآصفی</p> <p>پلان طبقه زیرزمین خانه امیرآصفی</p>
 <p>نمای سردر ورودی خانه امیرآصفی (زارعی، ۱۳۹۳: ۳۳۲)</p>	 <p>سه‌بعدی خانه امیرآصفی</p>	 <p>نمای شمالی خانه امیرآصفی پیش از تخریب بخش شمال غربی (عکس از: امیر ارسلان آصفی) (زارعی، ۱۳۹۳: ۳۳۲)</p>

جدول ۴: معرفی خانه مصری (اقتباس از: زارعی، ۱۳۹۳؛ نگارندگان، ۱۴۰۰).
Tab. 4: Introduction of the Mesri's house (adapted from: Zarei, 2014; Authors, 2021).

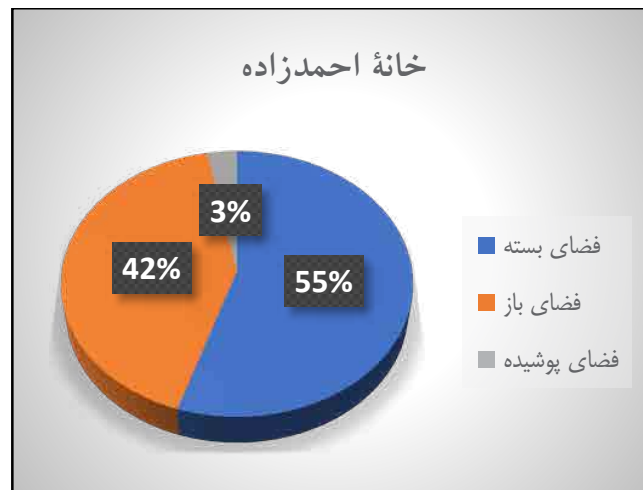
۳- خانه مصری		پژوهش سوم
<p>موقعیت جغرافیایی: شهرستان سندج، محله آغازمان</p> <p>توضیحات: این بنا در بافت قدیم محله بازار سندج قرار دارد. ساختمان یک حیاط مرکزی دارد و بناهایی در دو جبهه شمالی و جنوبی آن شکل گرفته است. این ساختمان درون‌گرا است و بناهای دو جبهه آن در دو دوره قاجاری و پهلوی شکل گرفته است. بخش قاجاری آن در جبهه شمالی و قسمت جنوبی متعلق به دوره پهلوی بوده است. بخش جنوبی شامل یک ساختمان دو طبقه و یک طبقه زیرزمین شکل است. این فضا دارای اتاق‌ها و راهروهای مختلفی است که به صورت سهدری و با قوس‌های ابرویی و تیزهدار دوره پهلوی ساخته شده است. نمای این بنا شامل آجرکاری با قاب‌بندی پنجره‌های چوبی با قوس تخت و جناغی و ابرویی است. ساختمان ترکیب‌بندی زیبایی در هماهنگی قوس‌ها، بازشوها و قاب‌بندی آجری دارد.</p>		<p>نام مالک: مصری</p> <p>تعداد طبقات: ۲</p> <p>ارتفاع (متر): ۶ متر</p> <p>مساحت کل (مترمربع): ۹۰۰</p>
 <p>نمای سردر ورودی خانه مصری</p>	 <p>سه‌بعدی خانه مصری</p>	 <p>پلان طبقه هم‌کف خانه مصری</p>
 <p>نمای جبهه جنوبی خانه مصری (زارعی، ۱۳۹۳: ۲۷۲)</p>	 <p>سه‌بعدی خانه مصری</p>	 <p>پلان طبقه اول خانه مصری</p>
	 <p>سه‌بعدی خانه مصری</p>	 <p>نمای ضلع شمالی خانه مصری</p>
		 <p>نمای ضلع جنوبی خانه مصری</p>

جدول ۵: نسبت فضای پر و خالی در نمونه‌های مورد پژوهش (اقتباس از: زارعی، ۱۳۹۳؛ نگارندگان، ۱۴۰۰).
 Tab. 5: The ratio of full and empty space in the research samples (adapted from: Zarei, 2014; Authors, 2021).

درصد			فضاها
خانه مصری	خانه امیر آصفی	خانه احمدزاده	
۶۰	۶۵	۵۵	بسته
۳۸	۳۳	۴۲	باز
۲	۲	۳	پوشیده
			شکل قرارگیری

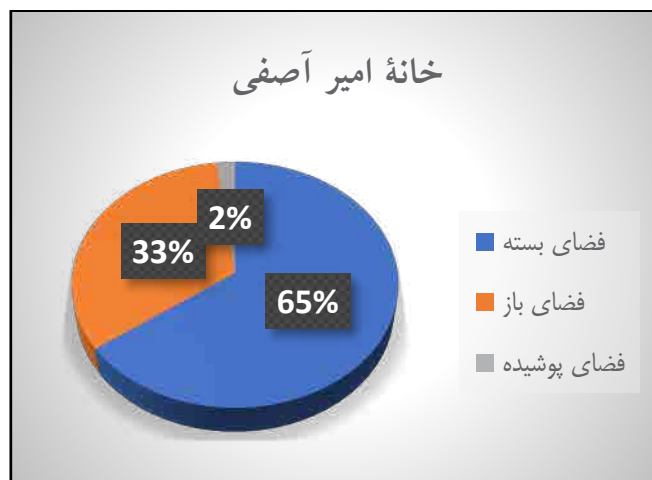
► نمودار ۱: درصد فضای باز، بسته و پوشیده در خانه احمدزاده (نگارندگان، ۱۴۰۰).

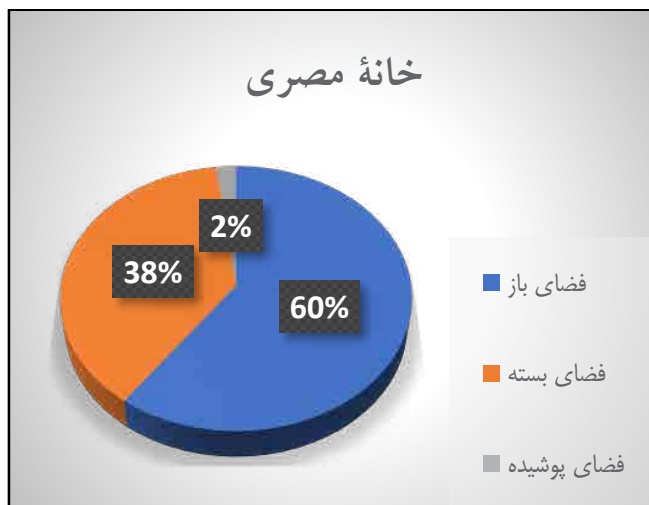
Graph. 1: The percentage of open, closed and covered space in Ahmadzadeh's house (Authors, 2021).

► نمودار ۲: درصد فضای باز، بسته و پوشیده در خانه امیر آصفی (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Graph. 2: The percentage of open, closed and covered space in Amir Asefi's house (Authors, 2021).

نمودار ۳: درصد فضای باز، بسته و پوشیده در خانه مصری (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Graph. 3: The percentage of open, closed and covered space in Mesri's house (Authors, 2021).

گونه‌شناسی چیدمان فضایی

فضا عامل اساسی در معماری است. تملک فضا به معنی توان دید بنا و یافتن کلید فهم و شناخت آن است. حضور در فضا و تجربه آن از نزدیک، جزئی از فضا شدن و نظاره نمودن فضا با حرکت در آن، مناسب‌ترین ابزار فهم و درک و تجربه معماری است (معماریان، ۱۳۸۴: ۲۴۷). این ویژگی‌های بصری و حرکتی انسان در فضای معماری، شکل دهنده فضای معماری و روابط اجتماعی است. فضا و فعالیت انسانی دو ماهیت مستقل و متفاوت نیستند؛ بلکه یک ماهیت واحد هستند که این ماهیت واحد مستتر در انسان و ویژگی‌های حرکتی و بصری او است؛ در واقع، جوهر شکل‌گیری فضا و روابط انسانی، هر دو انسان و ویژگی‌های حرکتی و بصری او است (همدانی‌گلشن، ۱۳۹۴: ۸۷). در این قسمت معماری خانه‌های مورد پژوهش در سنج‌ج به لحاظ موقعیت قرارگیری هر فضا، در سه بخش کلی، تحت عنوان عرصه فضای باز، عرصه فضای پوشیده و عرصه فضای بسته است.

گونه‌شناسی ارتباطات کالبدی

فضا مهم‌ترین مشخصه معماری و وجه تمایز آن از دیگر هنرهاست. فضای معماری از بیرون و از درون تجربه می‌شود. انسان در صحنه فضای معماری نقش اول را ایفا می‌کند. هنگامی که از حجم ساختمان صحبت به میان می‌آید منظور ساختار هندسی جسم ساختمان است که در چنین روابطی تعریف می‌شود. فضای معماری برخلاف فضای فیزیکی و حجم مقوله‌ای عینی و تجربی است. در این فضا کمیت‌ها به کیفیت تبدیل می‌شود (Shabani et al., 2010: 290).

خانه ایرانی را به یک‌باره نمی‌توان مشاهده کرد، فضاهای سازمان یافته در این خانه‌ها در یک تصویر قابل رؤیت نیستند. می‌بایست حتماً به خانه وارد شد، در درون آن چرخید و به طور متوالی به فضاهای مختلف و متنوع آن دسترسی پیدا کرد. آن چه در وهله اول تأثیرگذار است، تنوع کف‌ها و ارتفاع سقف‌هاست و پس از آن تنوع نور و سایه و بعد تنوع فضاهای باز و بسته و پوشیده مشاهده می‌شود (پیرنیا،

۱۳۸۴: ۹۴). سازماندهی فضایی خانه‌های ایرانی در برابر نیازمندی‌ها و دگرگونی‌های شیوه زندگی بسیار انعطاف‌پذیر بوده است. هیچ فضایی در این خانه‌ها در خود تمام شده و محدود نیست. هر فضایی در عین استقلال امکان ترکیب با پیرامون خود را دارد. دو فضای مستقل مانند «سه‌دري» و «پس‌اتاق» می‌توانند یک فضای بزرگ‌تر را برای فعالیت‌ها و تجمع بزرگ‌تری تشکیل دهند یا چند فضای مستقل مانند «دودري‌ها»، «شاه‌نشین» و «گوشواره‌ها»، می‌توانند یک فضای خیلی بزرگ را شکل دهند و دست‌آخر «حوضخانه»، «اتاق‌ها»، «حیاط» و «شاه‌نشین» می‌توانند با هم ترکیب شوند و حداکثر گنجایش فضایی خانه را نمایش دهند؛ بدین ترتیب، همه قسمت‌ها و فضاهای متعلق به قلمرو خصوصی می‌توانند با قلمرو عمومی ترکیب شوند. در ادبیات و فرهنگ واژگان معماری، این شیوه از استقلال و درهم شدن فضاها، نمایانگر توانایی سازماندهی فضایی هر بنا در انعطاف‌پذیری محسوب می‌شود (پیرنیا، ۱۳۸۴، ۲۷).

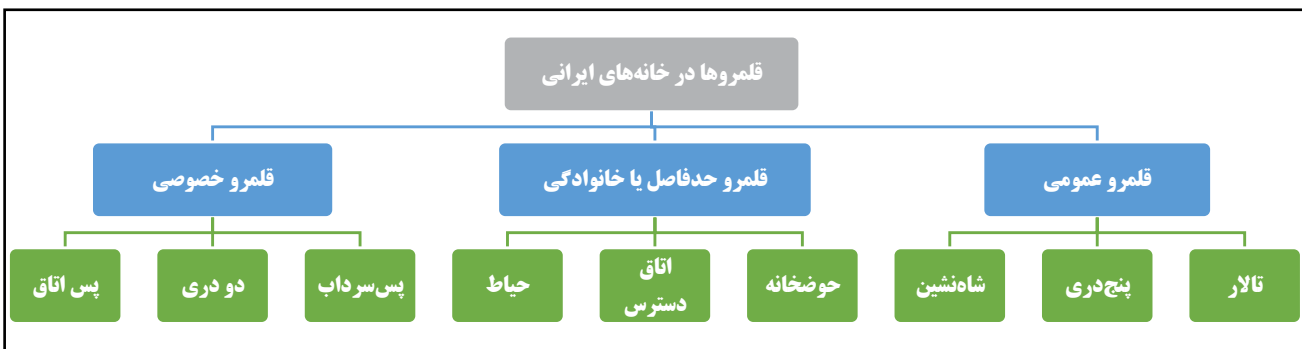
سلسله‌مراتب جانمایی فضاها

«چیدمان فضا» (Hillier et al., 1984: 153; Steadman, 2004: 484; Hillier, 1985: 167)، مشتمل بر مجموعه‌ای از تکنیک‌ها برای «مدل‌سازی»، «کمی‌کردن» و «سازمان فضایی» در ساختمان‌ها و بناهاست (Hillier et al., 1986: 363) که در جهت مطالعه و یافتن عوامل مؤثر و الگوهای نهان، در ورای فرم سکونتگاه‌های بومی مطرح شده است. این نظریه با مطالعه سازمان فضایی و انتظام فضایی به چگونگی تعامل آن با ساختارهای اجتماعی و رفتارها و فعالیت‌های کاربران دست‌می‌یابد (کربلایی و سهیلی، ۱۳۹۷: ۳۶۵).

سازماندهی فضایی خانه‌های ایرانی در برابر نیازمندی‌ها و دگرگونی‌های شیوه زندگی بسیار انعطاف‌پذیر بوده است. هیچ فضایی در این خانه‌ها در خود تمام شده و محدود نیست. هر فضایی در عین استقلال امکان ترکیب با پیرامون خود را دارد. دو فضای مستقل مانند سه‌دري و پس‌اتاق می‌توانند یک فضای بزرگ‌تر را برای فعالیت‌ها و تجمع بزرگ‌تری تشکیل دهند یا چند فضای مستقل مانند دودري‌ها، شاه‌نشین و گوشواره‌ها، می‌توانند یک فضای خیلی بزرگ را شکل دهند و دست‌آخر حوضخانه و اتاق‌ها و حیاط و شاه‌نشین می‌توانند با هم ترکیب شوند و حداکثر گنجایش فضایی خانه را نمایش دهند؛ بدین ترتیب، همه قسمت‌ها و فضاهای

نمودار ۴: قلمروها در خانه‌های ایرانی (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Graph. 4: Territories in Iranian houses (Authors, 2021).

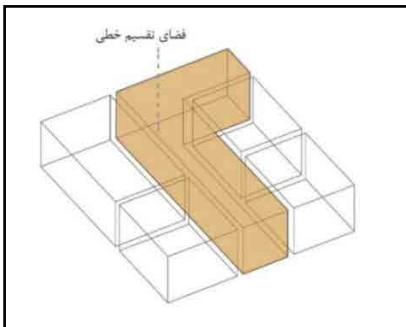

متعلق به قلمرو خصوصی می‌توانند با قلمرو عمومی ترکیب شوند. در ادبیات و فرهنگ واژگان معماری، این شیوه از استقلال و درهم شدن فضاها، نمایانگر توانایی سازماندهی فضایی هر بنا در انعطاف‌پذیری محسوب می‌شود (پیرنیا، ۱۳۸۴: ۲۷). از جمله شاخص‌های معماری در هر شهر، بناهای با ارزش آن است. اصولاً معماری هر منطقه از نحوه چیدمان عناصر خانه‌سازی آن متجلی می‌شود و معماری هر دوره از تاریخ شناسنامه گویای فرهنگ منطقه است.

خانه احمدزاده: این بنا در چهار اشکوب با طرح و اسلوب معماری ایران و متأثر از معماری آذربایجان، حیاط کوچک و بخش مسکونی با رون جنوبی و مصالح بوم‌آورد و کار استادکاران سنندجی و سرپرستی معمار «میرزا محمود غفاری» و مخصوصاً ابتکار آجرتراشان «اصغر موسوی» می‌باشد. نماسازی و آجرتراشی خاص نما، آن را متفاوت از معماری دوره قاجار کرده است. «کوره آجرپزی فریدونی» و خلایق و کوشش در صنعت آجرتراشی و نماسازی و گره‌چینی برجسته و رعایت اصول تقارن و توازن و تعادل در ساخت سازه انجام یافته و اکنون نیز به عنوان یکی از بناهای شاخص این منطقه و رعایت اصول استاتیکی و ایستایی با مصالح سنتی و قوام و استحکام و زیبایی مورد استقبال اهل فن و معماری و بازدیدکنندگان واقع گشته است. تفاوت دیگر که این بنا را متمایز ساخته، این است که بازشوها با قوس‌های ابرویی و در لبه بیرونی نمای آن نصب شده است. ایجاد راهرو ورودی در مرکز بنا با نرده‌های چوبی ساخت بنا را متمایز از دوره قاجار نموده است. عناصر معماری ایرانی این بنا شامل: حیاط، آب‌نما، تالار پذیرایی، حوضخانه، بهارخواب، انبار، آشپزخانه، سرویس و حمام کوچک و فضای سبز می‌باشد. برون‌گرایی شاخصه بارز در تفکر معمار این بنا بوده است و این تفکر در استفاده از نقوش: هندسی، مقرنس، ستون و گلدان برجسته، نقوش اسلیمی و گیاهی، اجرای قوس و کمان برنقشی، پنج‌وهفت نیم‌دایره، قوس، قطاع و تخت قابل مشاهده است.

خانه امیر آصفی: این بنا دارای سردری زیبا با طرح نیم‌هشتی، توسط استادکاران بومی با مصالح بوم‌آورد اجرا شده است. ساختمان به دلیل مجاورت با خانه آصف دارای سردری کوچک‌تر و ساده‌تر است، دلیل این سادگی شاید صاحب خانه باشد که پسر «آصف اعظم» بوده است. از بنا و سردر تنها بخشی باقی مانده و دچار تخریب شده است. سردر زیبایی بنا شامل دو سکو یا خواجه نشین، پیرنشین با در چوبی، دو لنگه دروازه بزرگ است. لازم به ذکر است در آتش‌سوزی که در سال ۱۳۱۴ ه.ش. برای بنا رخ داده، ساختمان موجب خسارت گردیده و سپس بازسازی مجدد شروع و در سال ۱۳۱۷ ه.ش. به پایان رسیده است.

خانه مصری: این بنا با مساحت حدود ۹۰۰ متر مربع از دو بخش اصلی تشکیل یافته است. ورودی بنا معمولی و در وسط دیوار حیاط واقع شده است. سردر از آجر، بلوک و سنگ ساخته شده که مشخصه دوره پهلوی است. نمای آجرکاری بنای جبهه جنوبی با طرح خفته و راسته و به‌کارگیری قوس‌های تیزه‌دار کاملاً مطابق با معماری دوره پهلوی است. در بخش فوقانی ساختمان از طرح‌های اسلیمی، آجرتراش با گل و گیاه و قاب آجری حصیری روی پنجره‌ها استفاده شده

▲ شکل ۱: سلسله‌مراتب ورود در دوره پهلوی اول (راه‌رو به‌عنوان فضای تقسیم خطی به‌منظور دسترسی به فضاهای خصوصی)، (نگارندگان، ۱۴۰۰).

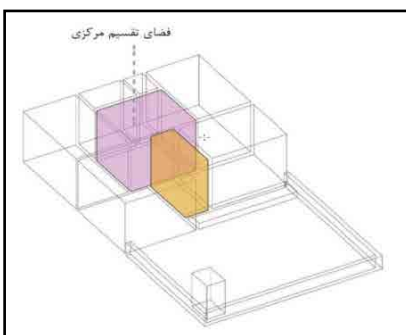
Pl. 1: Hierarchy of entry in the first Pahlavi period (corridor as a linearly divided space to access private spaces), (Authors, 2021).

است. حیاط سنگ‌فرش شده با حوض آبی مستطیل‌شکل و از سنگ تراش‌خورده به‌همان صورت سابق باقی‌مانده است. با افزایش جمعیت این خانواده، بخش جنوبی با سبک معماری دوره پهلوی و با هماهنگی خاص با کل ساختمان احداث شده است.

گونه‌شناسی فرهنگی و اجتماعی

انتظام فضاها در کنار هم، به معنی ارتباطات درونی فضاها است که به‌وسیله مصرف‌کننده آن استفاده می‌شود؛ بنابراین می‌توان با شناخت ارتباطات فضایی، روابط اجتماعی افراد مصرف‌کننده آن‌ها را بازشناخت. با این‌زمینه فکری است که بنا به‌عنوان یک شیء اجتماعی و معماری به مثابه هنر اجتماعی نگریسته می‌شود. فرم یا شکل نهایی بنا در خود یک سیستم از ارتباطات فضایی را مطرح می‌کند. روندی که از این به‌بعد معرفی خواهد شد در حول محور این نگرش اجتماعی به بنا استوار گشته است (معماریان و طبرسا، ۱۳۹۲: ۱۰۶)؛ بنابراین شکل خانه نتیجه گسترده عوامل فرهنگی-اجتماعی است. تفاوت در ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی بر بسیاری از رفتارهای ما تأثیر می‌گذارد و گوناگونی در شکل خانه را سبب می‌شود (معماریان، ۱۳۸۴: ۳۸۳). با توجه به نظریات متخصصان و متفکران، عوامل فرهنگی-اجتماعی مؤثر بر شکل خانه بسیار گسترده می‌باشد؛ لذا با تحلیل برخی از عوامل مذکور می‌توان چگونگی تأثیر نگرش‌های فرهنگی-اجتماعی را روی شکل خانه عنوان کرد و رابطه ملموس‌تری را بین این نگرش و معماری خانه‌ها برقرار کرد؛ در این‌راستا به دو مورد اشاره شده است.

الف) فرهنگ و آداب و رسوم: مطابق با دیدگاه بسیاری پژوهشگران، فرهنگ عامل اصلی شکل‌گیری خانه است و نقش مهمی در پایداری اجتماعی دارد. پای‌بندی معماران به‌وجوه فرهنگی از این جهت اهمیت پیدا می‌کند که طراح به منزله پرورش‌دهنده، موجب تقویت پیوندهای مردمی می‌شود؛ زیرا تعهد به فرهنگ، روح طراحی است و محیط موفق فقط با توجه کامل به‌وجوه اجتماعی و فرهنگی قابل تحقق است. محققان معتقدند خانه بیش از آن‌که ساختاری کالبدی باشد، نهادی است با عملکردی چندبُعدی متأثر از اجتماع، فرهنگ، آئین مذهبی، اقتصاد و اوضاع محیطی، و از آنجا که ساخت خانه خود امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن نیز متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن می‌باشد (معماریان، ۱۳۸۹: ۴۳).

▲ شکل ۲: سلسله‌مراتب ورود در دوره پهلوی اول (فضای تقسیم مرکزی به‌منظور دسترسی به فضاهای خصوصی)، (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Pl. 2: Hierarchy of entry in the first Pahlavi period (the central division space in order to access private spaces), (Authors, 2021).

ب) محرمیت: حفظ حریم شخصی و محدوده حریم خصوصی، اجتماعی و عمومی نیز عاملی است که بر معماری به‌صورت ضوابط فرهنگی-اجتماعی مؤثر بوده و کنش‌های حفظ حریم موجب ظهور مراتب تسلسل فضایی در معماری مسکونی است. این خصوصیت از کنش‌های فرهنگی انسان است که در زمره روش‌های زندگی می‌باشد و در بستر اجتماع، نوزایی می‌شود؛ لذا نوع و درجه محرمیت در معماری، متفاوت است (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰). و با توجه به شرایط فرهنگی-اجتماعی و نوع طبیعت و اقلیم از شرایط ویژه‌ای برخوردار است؛ چراکه در معماری برون‌گرا

محرمیت نقش کم‌رنگ‌تری نسبت به معماری درون‌گرا دارد. در معماری برون‌گرا در بیشتر فصول سال در لایه‌های باز و شفاف‌خانه (ایوان‌ها)، حیاط و محوطه اطراف خانه جریان دارد؛ و فضاها نیز در یک بنا از نظر محرمیت به درجات مختلف تقسیم می‌شوند. اتاق‌ها نسبت به ایوان و ایوان نسبت به محوطه، فضای خصوصی‌تری محسوب می‌شود (طالقانی، ۱۳۹۰: ۶۰).

بحث و تحلیل

خانه‌های سنتی شهر سنندج هم‌چون دیگر مناطق ایران اصل فرهنگی-اجتماعی در آن‌ها رعایت شده است. در نمونه‌های بررسی شده از خانه‌های مربوط به دوره پهلوی اول، فضای حد واسط به شکل متفاوتی دیده می‌شود و به این ترتیب سلسله‌مراتب ورود در سازمان فضایی این خانه‌ها نیز به شکل متفاوتی وجود دارد. حرکت از فضای عمومی به سمت فضای خصوصی خانه با عبور از درب ورودی خانه آغاز شده و با توجه به شمالی یا جنوبی بودن استقرار خانه‌ها، دسترسی به حیاط یا راه‌پله امکان‌پذیر می‌شود. فضای حیاط به عنوان فضای حد واسط (حریم) و یا فضای تقسیم استفاده نمی‌شود؛ در واقع حیاط به گوشه‌ای از خانه رانده شده و بین چندین واحد مسکونی به صورت مشاع استفاده می‌شود. در نهایت حیاط نقش خود را به عنوان یک فضای زیستی از دست داده است. در خانه احمدزاده و خانه امیرآصفی، فضای تقسیم مرکزی نقش حیاط خانه‌های قدیمی را برعهده گرفته، به طوری که افراد بعد از گذر از مرز در وارد راهرو شده و بعد از در، به عنوان مرز فضای نیمه عمومی و عمومی وارد فضای تقسیم مرکزی می‌شده‌اند. این فضا در بسیاری از موارد تنها فضایی واسط بین سایر فضاهای خانه بوده است و به عنوان پذیرایی با فضای نیمه خصوصی مورد استفاده قرار نمی‌گرفته است و سایر فضاهای خانه اعم از خصوصی و خدماتی در اطراف این فضای تقسیم مرکزی قرار می‌گرفتند. این فضا از لحاظ عملکردی به حیاط‌های قدیم نزدیک‌تر بود؛ با این تفاوت که ارتباط آن با طبیعت جز با استفاده از گیاهان آپارتمانی میسر نمی‌شده و از آنجایی که در مرکز خانه قرار داشته، نسبت به فضاهای دیگر از نور مستقیم برخوردار نبوده است. اما در مواردی با استفاده از دیوارهای کشویی قابلیت ترکیب با فضاهای دیگر را پیدا می‌کرد و در نتیجه فضای وسیع‌تر و پرنورتری پدید می‌آمد.

همان‌طور که ذکر شد، تحلیل‌ها در سه خانه به انجام رسیده است. با استخراج داده‌ها، موارد مرتبط با تأثیر ویژگی‌های کلی شهر و ساکنان آن در معماری خانه‌ها به شرح ذیل است.

هسته اولیه شهر با ساخت عمارت‌های صاحب‌منصبان و منسوبین شکل گرفته است؛ به همین دلیل گونه مختلف خانه در شهر وجود داشته است. در مواردی زندگی صاحب‌منصبان که به دلیل شغلی که داشته‌اند باعث تردد زیاد در خانه می‌شده است که سبب ایجاد عرصه اصلی خانه در قسمت بیرونی شده است و این نیز دلیل عظیم و با کیفیت بودن خاص آن خانه‌ها می‌باشد. در نوع بعدی نیز به بناهای تقریباً بزرگ که مربوط به طبقه متوسط جامعه می‌باشد، می‌رسیم

که به دلیل مقایسه با خانه‌های صاحب‌منصبان و در راستای تقلید از سوی دیگر و احتیاج به عرصه‌ی زیاد خدماتی به دلیل ارتباط شهر و روستا، بزرگ‌تر شده‌اند. دسته‌ی دیگر نیز به خانه‌های افراد فرودست جامعه نیز تعلق دارد که متأسفانه اسناد کافی از این دسته از خانه‌ها باقی نیست.

در توضیحات ذکر شده در بخش جغرافیایی سنندج، اقلیم خاص سنندج، سبب شکل‌گیری نوسانات آب‌وهوایی و میزان بارش با اختلافات زیاد در طول سال نیز شده است. این مورد با بودن جریان‌های بادهای سرد و گرم در طول شبانه‌روز در طی سال، باعث شده تا کالبد خانه‌ها با جهت‌گیری مناسب، نورگیری بهینه را در فضای زیست به وجود آورد. شیوه‌ی استقرار خانه‌ها در بافت طوری ایجاد شده که همجواری بناها نیز دلیلی بر بهینه‌شدن مصرف انرژی گردد؛ و نکته‌ی قابل تأکید این است که، این تنوع فضایی موجب گردید که تابستان‌های خشک و زمستان‌های بسیار سرد به همراه یخبندان شرایط زیست‌پذیری بیشتری را دارا باشد.

در بحث فرهنگی، نکته‌ای حائز اهمیت است که بیانگر ارتباط وسیع فرهنگ کردی با طبیعت است. در این راستا ارتباط عمیق با طبیعت، در تمام فضاهای خانه‌ها نیز دیده می‌شود و این مهم از ارتباط مستقیم زندگی و فرهنگ کردی بین مردم شهر می‌باشد.

در این خانه‌ها بازشوهایی رو به بیرون و مناظر موجود دیده می‌شود که به دلیل ارتباط و میل ذاتی مردم به پیوند با طبیعت است که می‌خواهند از وجود منظرگاه‌های زیبا در شهر استفاده نمایند. در این بناها با توجه به قرارگیری شهر بر روی تپه‌های زیاد، بازشوها در خانه به سمت خارج بنا می‌باشد که دیدی از خارج به داخل خانه نداشته باشد تا بحث محریمیت نیز رعایت شود.

رتبه‌بندی اجتماعی صاحب‌خانه‌ها با تفکیک فضاهای خصوصی، عمومی و اتاق خدمه، در مقیاس کلان و در مقیاس خرد تزئینات پرتکلف و یا ساده در داخل و بیرون خانه‌ها، طبقه‌بندی اجتماعی صاحبان را به خوبی نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

وجود نمونه‌های با ارزش از آثار معماری خانه‌های دوره‌های مختلف تاریخی شهر سنندج و در معرض تخریب قرارگرفتن آن‌ها به دلیل تغییرات فرهنگی و اجتماعی و به‌طورکلی ازدست دادن جذابیت‌ها برای زندگی امروز، مطالعه و پژوهش در باب خانه‌های شهر سنندج را ضروری می‌کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون با وجود نقش، تنوع و ویژگی‌های خاص معماری سرد و کوهستانی این منطقه، مطالعات مدون و منسجمی درباره‌ی آن‌ها و به‌خصوص گونه‌شناسی و تأثیر فرهنگ منطقه بر شکل‌گیری این خانه‌ها صورت نگرفته است. در نمونه‌های مورد پژوهش، زیرزمین در تمامی آن‌ها دیده می‌شود. ورودی در این دوره به صورت مستقیم طراحی شده است. جهت‌گیری خانه‌ها به صورت شرقی-غربی است که در تمام طول روز دارای نور کافی بوده و با توجه به دارا بودن اقلیم سرد و کوهستانی، از گرمای نور خوشید استفاده کامل و بهینه می‌شود. معماری خانه‌های مورد پژوهش در سنندج به لحاظ

موقعیت قرارگیری هر فضا، در سه بخش کلی، تحت عنوان عرصه فضای باز، عرصه فضای پوشیده و عرصه فضای بسته می‌باشد. در بررسی فضای پر و خالی خانه‌های مورد مطالعه، خانه امیرآصفی با ۶۵٪ بیشترین اندازه فضای بسته را نسبت به خانه‌های مصری و احمدزاده داشته است و به ترتیب بعد از خانه امیرآصفی، خانه مصری با ۶۰٪ و خانه احمدزاده با ۵۵٪ بیشترین اندازه در فضای بسته را در نوع طراحی خود در دوره پهلوی اول را داشته‌اند؛ هم‌چنین از لحاظ فضای باز، به ترتیب خانه احمدزاده با ۴۲٪، خانه مصری با ۳۸٪ و خانه امیرآصفی با ۳۳٪ بیشترین و کمترین اندازه در نوع فضای باز را به خود اختصاص دادند؛ هم‌چنین خانه احمدزاده با ۳٪ و خانه‌های امیرآصفی و مصری به یک اندازه که ۲٪ می‌باشد، از لحاظ فضای پوشیده به ترتیب بیشترین و کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند و این‌ها خود نشانی از نوع طراحی و چیدمان فضای کالبدی در خانه‌ها بوده است؛ لذا درصد فضای باز و بسته خانه‌های تاریخی شهر سنندج بیانگر شکل‌گیری کالبد خانه‌ها می‌باشند و هم‌چنین عواملی چون: حفظ حریمیت، فرهنگ و آداب و رسوم، از شاخص‌های اصلی و فرهنگی خانه‌های احمدزاده، امیرآصفی و مصری، می‌باشد که خود نشان‌دهنده حفظ هویت اجتماعی-کالبدی و فرهنگ بومی در شهر سنندج می‌باشد.

سپاسگزاری

از جناب آقای دکتر محمدابراهیم زارعی که نام ایشان در این مقاله به عنوان نویسنده سوم بود، اما در جهت تسریع چاپ مقاله به دلیل ایجاد تعارض با سایر مقالات پذیرفته ایشان در نشریه حاضر، سخاوتمندانه بنا به درخواست خودشان از مقاله حذف شد، قدردانی می‌نماییم.

مشارکت درصدی نویسندگان

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول است و نگارنده دوم در مقام استاد راهنمای اول و دکتر محمدابراهیم زارعی به عنوان استاد راهنمای دوم و نگارنده سوم به عنوان استاد مشاور در نگارش این پژوهش مشارکت فعال داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان ضمن اعلام رعایت اخلاق نشر متعهد می‌گردند که این مقاله با رعایت کامل اصول پژوهشی و با ذکر منبع صورت گرفته و در آن هیچ‌گونه تضاد منافع وجود ندارد.

پی نوشت

1. Typology
2. Type
3. Topos
4. Typos
5. Model

6. Exemplar
7. Form
8. Class
9. Symbol
10. Character

۱۱. سبک معماری کردستانی که ویژگی بارز آن ایوان‌های ستون‌دار است و دارای سابقه بسیار طولانی در معماری ایرانی است.

کتابنامه

- آقالطیفی، آزاده؛ و کلیائی، وحید، ۱۳۹۷، «خانه‌های تاریخی سنندج، خوانش کالبد از دریچه فرهنگ زیست». صفحه، ۲۸ (۱: ۱): ۱۳۱-۱۱۱. **DOR:** 20.1001.1.1683870.1397.28.1.7.4
- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ و صیدی، مصطفی، ۱۳۹۱، «تحلیلی بر اسکان غیررسمی و تعیین ضریب تأثیر عامل‌ها با استفاده از مدل تحلیل مسیر (مطالعه موردی: شاطراباد کرمانشاه)». جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۶ (۴۱): ۲۲-۱. **DOI:** https://journals.tabrizu.ac.ir/article_39.html?lang=en
- بهمنی، المیرا؛ گودرزی‌سروش، محمد مهدی؛ و زارعی، محمد ابراهیم، ۱۳۹۵، «بررسی شناخت عوامل زمینه‌گرا در کالبد خانه‌ها و بافت کهن سنندج با نگاهی به ویژگی‌های عمارت وکیل‌الملک». مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۷ (۲۶): ۶۹-۵۵.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ و محمودزاده، حسن، ۱۳۹۳، «ارزیابی کیفی موقعیت مکانی کاربری مسکونی در شهر تبریز با روش تحلیل سلسله‌مراتبی». جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۹ (۵۱): ۸۰-۵۹. **https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_3436.html**
- پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۸۴، سبک شناسی معماری ایرانی. تألیف محمدکریم پیرنیا؛ تدوین غلامحسین معماریان، تهران: سروش دانش.
- حائری‌مازندرانی، محمدرضا، ۱۳۸۸، خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر به منظور تدوین فرایند و معیارهای طراحی خانه. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی معماری و شهرسازی.
- حسینی، علی؛ فروتن، منوچهر؛ و صالحی، سعید، ۱۳۹۷، «گونه‌شناسی خانه‌های سنتی اراک». معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۲۵ (۴۴-۲۷): ۲۵. **https://www.armanshahrjournal.com/article_85046.html**
- خاکپور، مژگان؛ انصاری، مجتبی؛ شیخ‌مهدی، علی؛ و طاووسی، محمود، ۱۳۹۴، «ویژگی‌های اجتماعی-فرهنگی مسکن بومی». مسکن و محیط روستا، ۳۴ (۱۴۹): ۱۴-۳. **https://jhre.ir/browse.php?a_code=A-10-350-1&slc_lang=fa&sid=1**
- رحمانی، محمد؛ و مهدوی، مسعود، ۱۳۹۰، «تحلیلی بر مکان‌یابی اراضی مسکن در شهرهای اقماری با روش TOPSIS، نمونه موردی: شهر صالح‌آباد همدان». آمایش محیط، ۱۴: ۱۹۴-۱۶۵.
- رضایی‌راد، هادی؛ و مجتبی رفیعیان، ۱۳۹۱، «سنجش فضایی کیفیت مسکن در شهر سبزوار با استفاده از روش تحلیلی». فصلنامه دانشکده هنر، ۸: ۱۰۹-۹۵. **DOI:** 10.30480/AUP.2012.157

- زارعی، محمدابراهیم، ۱۳۹۳، خانه‌های قدیمی سنندج. انتشارات دانشگاه کردستان، چاپ اول.
- زارعی، محمدابراهیم، ۱۳۹۰، «ویژگی‌های معماری و آرایه‌های عمارت خسروآباد سنندج». پیام باستان‌شناسی، ۸ (۱۶): ۱۶۲-۱۲۷. https://peb.abhar.iau.ir/article_703847.html
- زارعی، محمدابراهیم، ۱۳۹۲، «سنندج شهر اُرسی - بررسی روند شکل‌گیری و گسترش هنر اُرسی‌سازی براساس نمونه‌های موجود». مطالعات معماری ایران ۴: ۱۳-۱۰۹. https://jias.kashanu.ac.ir/article_111718.html
- زارعی، هانی؛ رازانی، مهدی؛ و قزلباش، ابراهیم، ۱۳۹۶، «بازشناسی الگوی طراحی خانه‌های تاریخی شیراز در دوره قاجاریه با رویکرد اقلیمی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۷ (۱۳): ۲۳۱-۲۲۵. DOI: 10.22084/NBSH.2017.8534.1380
- زرگر، اکبر؛ و حاتمی‌خانقاهی، توحید، ۱۳۹۳، «وجوه مؤثر بر طراحی مسکن روستایی». مسکن و محیط روستا، ۳۳ (۱۴۸): ۴۵-۶۲. https://jhre.ir/browse.php?a_id=531&sid=1&slc_lang=fa
- شعبانی، مرتضی؛ و رفیعیان، مجتبی، ۱۳۹۴، «تحلیل شاخص‌های خلاقیت شهری در نظام سکونتگاهی استان مازندران». جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۱۶: ۳۴-۱۹. DOI: 10.22111/GAIJ.2015.2160
- طالقانی، محمود، ۱۳۹۰، خانه بهزادی (میراث معماری روستایی گیلان ۳ (کوهپایه شرق). فرهنگستان هنر.
- طاهری‌سرمد، فائزه؛ عینی‌فر، علیرضا؛ و شاهچراغی، آزاده، ۱۳۹۸، «مقایسه تطبیقی گونه‌شناسی سازمان فضایی و عناصر کالبدی دوره‌های قاجار و پهلوی خانه‌های سنتی شهر کرمانشاه». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۹ (۲۳): ۱۴۹-۱۶۸. DOI: 10.22084/NBSH.2019.18444.1895
- کربلایی‌حسینی‌غیاثوند، ابوالفضل؛ و سهیلی، جمال‌الدین، ۱۳۹۷، «بررسی نقش مؤلفه‌های کالبدی محیط در اجتماع-پذیری فضاهای فرهنگی با استفاده از تکنیک چیدمان فضا، مورد مطالعاتی: مجتمع‌های فرهنگی دزفول و نیاوران». معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۲۵: ۳۶۱ - ۳۷۳. https://www.armanshahjournal.com/article_85140.html
- کریمیان، حسن؛ و احمدی، عباسعلی، ۱۳۹۴، «باستان‌شناسی فضایی؛ رویکردی علمی در مطالعه و تحلیل آثار معماری، فضاهای شهری و بافت‌های کهن». مطالعات باستان‌شناسی، ۷ (۲): ۱۰۳ - ۱۱۶. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2015.57750>
- محمدی، جمال؛ شاهسونی، محمدجاسم؛ و نسربین شریفی، ۱۳۹۲، «بررسی وضعیت مسکن در سکونتگاه‌های غیررسمی و آرایه راهبردهای ساماندهی آن‌ها (نمونه موردی: سکونتگاه‌های واقع در حریم ۵ تا ۱۰ کیلومتری نیروگاه اتمی بوشهر)». برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۳ (۱): ۱۰۰-۷۵. https://sppl.ui.ac.ir/article_15942.html
- مشهدی، علی؛ و امین‌پور، احمد، ۱۳۹۶، «تدوین فرایند و شاخص‌های مؤثر

بر گونه‌شناسی معماری با معیار ویژگی‌های ترکیب‌بندی (نمونه موردی: بناهای تاریخی شهر اراک)). مدیریت شهری، ۱۶ (۴۸): ۱۸۶-۱۷۳.

- معماریان، غلامحسین؛ و دهقانی تفتی، محسن، ۱۳۹۷، «در جستجوی معنایی نو برای مفهوم گونه و گونه‌شناسی در معماری (مطالعه موردی: خانه گونه تالاردار شهر تفت)». مسکن و محیط روستا، ۳۷ (۱۶۲): ۲۱-۳۸. <https://jhre.ir/article-1-1519-fa.html>

- معماریان، غلامحسین؛ و قاسمی سیچانی، مریم، ۱۳۸۹، «گونه‌شناسی خانه‌های قاجار شهر اصفهان». هویت شهر، ۵ (۷): ۹۴-۸۷. https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1138.html

- معماریان، غلامحسین، ۱۳۸۴، سیری در مبانی نظری معماری. تهران: سروش دانش.

- معماریان، غلامحسین؛ و طبرسا، محمدعلی، ۱۳۹۲، «گونه و گونه‌شناسی». معماری و شهرسازی ایران، ۴ (۲): ۱۰۴-۱۰۷. <https://doi.org/10.30475/isau.2014.61978>

- ملازاده، کاظم و محمدی، مریم، ۱۳۸۶، «خانه‌های تاریخی». دایرةالمعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی، جلد ۷، تهران: انتشارات سوره مهر.
- میرسجادی، سید امیر؛ و فرکیش، هیرو، ۱۳۹۵، «ارزیابی الگوها و شناخت فاکتورهای کالبدی تأثیرگذار در معماری خانه‌های تاریخی نیشابور جهت دستیابی به راهکارهای طراحی و الگوی ساخت منازل در بافت مسکونی». پژوهش‌های معماری اسلامی، ۴ (۴): ۹۲-۷۲. http://jria.iust.ac.ir/browse.php?a_id=612&sid=1&slc_lang=fa

- همدانی گلشن، حامد، ۱۳۹۴، «باز اندیشی نظریه "نحو فضا"، رهیافتی در معماری و طراحی شهری؛ مطالعه موردی: خانه بروجرودی‌های کاشان». هنرهای زیبا، ۲۰ (۲): ۸۵-۹۲. DOI: 10.22059/JFAUP.2015.56720

- Aghaltifi, A. & Keliyai, V., 2015, "Historical Houses of Sanandaj, Reading the Body through the Perspective of Biological Culture". *Scientific Journal of Sefeh Architecture and Urban Planning*, 28(1: 1): 131-111. DOI: 20.1001.1.1683870.1397.28.1.7.4 (In Persian).

- Bahmani, E. & Goodarzi Soroush, M. M. & Zarei, M. E, 2016, "A Study of Cognition of Contextual Factors in the Houses and Ancient Texture of Sanandaj with a Look at the Characteristics of Vakil-ol-Molk Mansion". *Iranian Islamic City Studies Quarterly*, 7 (26): 69-55. (In Persian).

- Ebrahimzadeh, I. & Seidi, M., 2012, "An Analysis of Informal Settlement and Determining the Impact Factor of Factors Using Route Analysis Model (Case Study: Shatrabad, Kermanshah)". *Journal of Geography and Planning*, 16 (41): 1-22. DOI: https://journals.tabrizu.ac.ir/article_39.html?lang=en (In Persian).

- Hillier, B., 1985, "The Nature of the Artificials, Geoforum Special Issue on the Link between the Nature and Human Sciences". *Geoforum*, (16), 163-178.
- Hillier, B., Honson, J. & Graham, H., 1986, "Ideas are in things: An Application of Space Syntax Method to Discovering House Genotype", *Environment and Planning B: Planning and Design*, (14), 363-385.
- Hillier, B.; Honson, J. & Peponis, J., 1984, "What do we Mean by Building Function?". (E.J. Powell, Ed.): 147-185.
- Haeri Mazandarani, M. R., 2009, *House, Culture, Nature: A Study of the Architecture of Historical and Contemporary Houses in order to Develop a House Design Process and Criteria*. Tehran: Architecture and Urban Planning Research Center. (In Persian).
- Hamedani-Golshan, H., 2015, "Rethinking the theory of "space syntax", an approach in architecture and urban design; Case study: Boroujerdi House, Kashan". *Journal of Fine Arts*, 20 (2): 85-92. DOI: [10.22059/JFAUP.2015.56720](https://doi.org/10.22059/JFAUP.2015.56720) (In Persian).
- Hosseini, A.; Forootan, M. & Salehi, S., 2018, "Typology of traditional houses in Arak". *Armanshahr architecture and urban planning*, 25: 44-27. https://www.armanshahrjournal.com/article_85046.html (In Persian).
- Karbalaei Hosseini Ghiasvand, A. & Soheili, J., 2018, "The role of physical components of the environment in the socialization of cultural spaces using spatial arrangement technique, case study: Dezful and Niavaran cultural complexes". *Architecture and urban planning Armanshahr*, 25: 361 - 373. https://www.armanshahrjournal.com/article_85140.html (In Persian).
- Karimian, H. & Ahmadi, A. A., 2015, "Spatial Archeology; A Scientific Approach in the Study and Analysis of Architectural Works, Urban Spaces and Ancient Textures". *Archaeological Studies (Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran)*, 7 (2): 103-116. <https://doi.org/10.22059/jars.2015.57750> (In Persian).
- Khakpour, M.; Ansari, M.; Sheikh Mehdi, A. & Tavousi, M, 2015, "Socio-Cultural Characteristics of Indigenous Housing". 34 (149): 3-14. https://jhre.ir/browse.php?a_code=A-10-350-1&slc_lang=fa&sid=1 (In Persian).
- Mashhadi, A. & Aminpour, A., 2017, "Development of Process and Indices Affecting Architectural Typology with the Criteria of Composition Characteristics (Case Study: Historical Monuments of Arak)". *Journal of Urban Management*, 16 (48): 186- 173. (In Persian).
- Memarian, Gh. H. & Dehghani Tafti, M., 2018, "In search of a new meaning for the concept of species and typology in architecture (Case

study: Talardar species house in Taft)". *Housing and Rural Environment*, 37 (162): 21 - 38. <https://jhre.ir/article-1-1519-fa.html> (In Persian).

- Memarian, Gh. H. & Ghasemisichani, M., 2010, "Typology of Qajar houses in Isfahan". *City identity*, 5 (7): 94-87. https://hoviatschahr.srbiau.ac.ir/article_1138.html (In Persian).

- Memarian, Gh. H., 2005, *A Journey in the Theoretical Foundations of Architecture*, Tehran: Soroush Danesh. (In Persian).

- Memarian, Gh. H. & Tabarsa, M. A., 2013, "Type And Typology". *Scientific Research Journal of the Scientific Association of Architecture and Urban Planning of Iran*, 4 (2): 104-107. <https://doi.org/10.30475/isau.2014.61978> (In Persian).

- Mirsajadi, S. A. & Farkish, H., 2016, "Evaluation of Patterns and Recognition of Influential Physical Factors in the Architecture of Neishabour Historical Houses to Achieve Design Solutions and Patterns of Construction of Houses in Residential Textures". *Islamic Architecture Research*, 13(4): 92-72. http://jria.iust.ac.ir/browse.php?a_id=612&sid=1&slc_lang=fa (In Persian).

- Mohammadi, J.; Shahsoni, M. J. & Sharifi, N., 2013, "Study of housing situation in informal settlements and presenting strategies for organizing them (Case study: settlements located within 5 to 10 km of Bushehr nuclear power plant)". *Journal of Spatial Planning (Geography)*, 1: 100-75. https://sppl.ui.ac.ir/article_15942.html (In Persian).

- Molzadeh, K. & Mohammadi, M. 2007, "Historical Houses". *Encyclopaedia of Iran's Historical Buildings in the Islamic Period*, Volume 7, Tehran: Surah Mehr Publications. (In Persian).

- Pourmohammadi, M. R. & Mahmoudzadeh, H., 2014, "Qualitative evaluation of the location of residential land use in the city of Tabriz by the method of hierarchical analysis". *Journal of Geography and Planning*, 19-19 (51): 80-59. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_3436.html (In Persian).

- Pirnia, M. K., 2005, *Stylistics of Iranian Architecture*. Authored by: Mohammad Pakirim; Compilation of the Slave of Architecture, Tehran: Soroush Danesh (In Persian).

- Rahmani, M. & Mahdavi, M., 2011, "An Analysis of the Location of Housing Lands in Satellite Cities by TOPSIS Method (Case Study: Salehabad, Hamadan)". *Geographical Quarterly Journal of Environmental Management*, 14: 194-165. (In Persian).

- Rezaei Rad, H. & Rafeian, M., 2012, "Spatial Assessment of Housing Quality in Sabzevar City Using Analytical Method". *Art School Quarterly*, 8: 109-95. DOI: 10.30480/AUP.2012.157 (In Persian).

- Shabani, M. & Rafieian, M., 2015, "Analysis of "Characteristics" of urban creativity in the residential system of Mazandaran province". *Quarterly Journal of Geography and Urban-Regional Planning*, 16: 19-34. DOI: [10.22111/GAIJ.2015.2160](https://doi.org/10.22111/GAIJ.2015.2160) (In Persian).
- Steadman, J. P, 2004, "Development in Space Syntax". *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science, Science*, (31): 483-486.
- Taleghani, M., 2013, *Behzadi House (Gilan Rural Architecture Heritage 3) (Eastfoothills)*. Art Academy. (In Persian).
- Taheri Sarmad, F.; Einifar, A. & Shahcheraghi, A., 2019, "A Comparative Comparison of Spatial Organization Typology and Physical Elements of Qajar and Pahlavi Periods of Traditional Houses in Kermanshah". *Iranian Archaeological Research Quarterly*, 9 (23): 149-186. DOI: [10.22084/NBSH.2019.18444.1895](https://doi.org/10.22084/NBSH.2019.18444.1895) (In Persian).
- Zarei, M. E., 2014, *Old Houses of Sanandaj*. Kurdistan University Press, First Edition. (In Persian).
- Zarei, M. E., 2011, "Architectural features and arrays of Khosrowabad mansion in Sanandaj". *Journal of Archaeological Message*, 8 (16): 127-162. https://peb.abhar.iau.ir/article_703847.html (In Persian).
- Zarei, M. E., 2013, "Sanandaj, Orsi city - A study of the process of formation and development of Orsi-making art based on existing examples". *Iranian Architectural Studies, Iranian Journal of Architecture*, 4: 130-109. https://jias.kashanu.ac.ir/article_111718.html (In Persian).
- Zarei, H.; Razani, M. & Ghezlbash, E., 2017, "Recognition of the design pattern of Shiraz historical houses in the Qajar period with a climatic approach". *Archaeological Research of Iran*, 13 (7): 231-225. DOI: [10.22084/NBSH.2017.8534.1380](https://doi.org/10.22084/NBSH.2017.8534.1380) (In Persian).
- Zargar, A. & Hatami Khankhahi, T., 2014, "Effective aspects on rural housing design". *Quarterly Journal of Housing and Rural Environment*, 33 (148)L 45-62. https://jhre.ir/browse.php?a_id=531&sid=1&slc_lang=fa (In Persian).
- <http://www.ostan-kd.ir>